

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم (صفحات ۹ تا ۳۴)

رعنا ملکی شبیلو^۱ * مهروش کاظمی شیشوان^۲ * اکرم حسینی^۳ * مهدی سیدالماسی^۴

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰

دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۲

چکیده

در دوره پهلوی دوم به دلیل برقراری ثبات و امنیت و وجود دولت مرکزی قدرتمند، امکان ساخت و پرداخت زبان جدید برای معماری کشور فراهم آمد که با ورود حجم عظیمی از واژگان، ساختارها و محتوای جدید از منابع غربی و انتخاب هدفمند برخی از واژگان تاریخی معماری بومی همراه بوده است. برای فهم وضعیت فعلی و حل مسائل پیشرو، درک تحولات معاصر معماری و به عبارت دیگر فهم و تسلط بر این زبان جدید ضرورت دارد. در ایران، پژوهش‌های متعددی در زمینه معناشناسی و نشانه‌شناسی معماری دوره‌های مختلف، با دیدگاه‌های متفاوت انجام شده که در این میان، معماری دوره پهلوی دوم به دلیل تحولات فکری و ساختاری بنیادین، واجد ارزش برای تحقیقات بیشتر و عمیق‌تر است. در این تحقیق تلاش بر شناسایی ماهیت نشانه‌شناختی معماری معاصر ایران در برخی بناهای دوره پهلوی دوم و تبیین عوامل مؤثر در شکل‌گیری آن بوده است. این پژوهش از نظر محتوا، کمی-کیفی است که با دیدگاه توصیفی-تحلیلی و با در پیش گرفتن نگرشی تحلیلی، با رویکردی نشانه‌شناسانه و کاربرد آرا و نظرات علمی متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه انجام شده است. نتایج پژوهش نشان داد آنچه در معماری این دوره به عنوان عامل معنا ساز «نشانه» قابل شناسایی است، در هر سه حالت شمایل، نمایه و نماد و در موارد معدودی در قالب نمایه - شمایل می‌تواند نمود یابد؛ اما بدیهی می‌نماید که هیچ نشانه‌ای یکسره نمی‌تواند شمایی، نمایه‌ای یا نمادین باشد و اگر واقع‌بینانه‌تر مورد مذاقه قرار گیرند، هر نشانه ترکیبی از هر سه نوع است که در هر مورد، یکی بر دو تای دیگر چیرگی دارد.

واژگان کلیدی: نشانه، معماری، پهلوی، ماهیت، هویت.

۱. دانشجوی دکتری معماری، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران؛ raena.maleki@yahoo.com

۲. استادیار گروه معماری، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران؛ (نویسنده مسئول) mmkk177@gmail.com

۳. استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران؛ akram.hosseini@um.ac.ir

۴. استادیار گروه معماری، مؤسسه آموزش عالی اسوه معاصر، تبریز، ایران؛ m.seyedalmasi@yahoo.co.uk

۱- بیان مسأله

نشانه‌شناسی فهم پدیده‌های جهان از طریق خواندن نشانه‌های موجود است (Dabagh, 2015: 2462). در نگاهی هستی‌شناسانه به ماهیت نشانه‌ها می‌توان اظهار داشت که موجودیت نشانه در گرو زمان و تحت تأثیر انسان و وجود او استنباط می‌شود (Eco, 1978). در برخورد با نشانه‌ها چیزی وجود دارد که بیشتر از زمان حال از آن گذشته بوده و باین حال بخش زیادی از آن در آینده ادامه خواهد داشت (Deely, 2015: 33). نقش نشانه‌شناسی در تبیین نحوه کارکرد عناصر معماری و شکل‌دهی رویکرد طراحی مکان معماری امری ثابت شده است و همچنین به کارگیری آن در تسهیل برقراری ارتباط مؤثر با مخاطب به نتایج ارزشمندی منجر خواهد شد (نژاد ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۷). مباحث نشانه‌شناسی امروزه از حوزه زبان و تصاویر فراتر رفته و معماران نیز ارتباطات نشانه‌شناسی و معماری را مورد بررسی قرار داده‌اند. در ایران، پژوهش‌های متعددی در زمینه معناشناسی و نشانه‌شناسی معماری دوره‌های مختلف، با دیدگاه‌های متفاوت انجام شده که در این میان، معماری دوره پهلوی دوم به دلیل تحولات فکری و ساختاری بنیادین، واجد ارزش برای تحقیقات بیشتر و عمیق‌تر است.

با شروع دوره پهلوی دوم، معماری ایران وارد مرحله تازه‌ای گردید. به دلیل نیازی که به ساخت سریع بناهای دولتی وجود داشت، امکان توجه به هنر معماری مدتی طولانی به حداقل ممکن خود رسید و گاهی حتی کوچک‌ترین توجهی در ساخت بناهای جدید به هنر معماری نشد. در زمان پهلوی دوم، الگوی مدرنیسم در توسعه شهرهای کشور بازتابی وسیع یافت و صنعت ساختمان در ایران ظاهری مدرن گرفت (نصر، ۱۳۸۳). از حیث زمانی دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۵۷ خورشیدی) مقارن با معماری مدرن متأخر در غرب (۱۳۲۴-۱۳۵۱ خورشیدی) است. در این دوره مکاتب مختلف معماری مدرن به ایران وارد شدند و با توجه به بازگشت معماران تحصیل کرده در غرب و نیز ورود فارغ‌التحصیلان معماری از دانشکده هنرهای زیبا، هواداران مکتب باوهاوس، مکتب مدرنیسم، معماری بین‌المللی و غیره راه‌های گوناگونی در پیش گرفتند. معماران شناخته‌شده بین‌المللی نیز به صحنه معماری ایران ورود پیدا کردند و استانداردهای حرفه‌ای هم ارتقاء یافتند تا جایی که برخی، این دوره را دوره بیداری حرفه‌ای نام گذاردند (دیبا، ۱۳۸۱: ۷۵). معماری مدرنی که در این دوره شکل گرفت، عمدتاً متأثر از

معماران و اندیشه‌های رایج و گاهی جریان‌ساز اروپا مانند سبک بین‌الملل، مدرسه باوهاوس و کارهای بزرگانی همچون لوکوربوزیه، فرانک لویدرایت، ریچارد نویترا، آلوار آلتو و دیگران بود و صورتی ایرانی از معماری مدرن پدید آمد که تحت عنوان معماری شبه مدرنیستی از آن یاد شده است (بانی مسعود، ۱۳۸۸). درون این سبک از معماری در این دوران زیرمجموعه‌های هم‌قابل تفکیک است که غالباً از نسخه‌های غربی معماری مدرن گرفته شده است.

در این تحقیق تلاش بر شناسایی ماهیت نشانه‌شناختی معماری معاصر ایران در برخی بناهای دوره پهلوی دوم و تبیین عوامل مؤثر در شکل‌گیری آن بوده است. بر اساس هدف تحقیق سوال و فرضیه تحقیق به این شکل بیان می‌شود. تحول نشانه‌شناختی معماری دوره پهلوی دوم در سراسر ایران تا چه اندازه متأثر از تحولات فکری جهان رخ داده است؟ و به نظر می‌رسد تحول نشانه‌شناختی معماری دوره پهلوی دوم در سراسر ایران، تحت تأثیر تحولات فکری جهان رخ داده است.

۲. ادبیات پژوهش

۱.۲. ادبیات تجربی

اغلب مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته پیرامون مباحث مشترک نشانه‌شناسی و معماری در قالب معرفی انواع نشانه‌ها و مفهوم‌سازی آن‌ها به واسطه نمونه‌های معماری موجود بوده است (نقره‌کار، ۱۳۸۸). در بسیاری از مطالعات نشانه‌شناسی به‌وفور ملاحظه شده است که نشانه با نماد یکی دانسته شده است. همچنین، به دلیل عدم تفکیک و تمییز شفاف بین نمایه و نمادها در حوزه معماری، تناقض‌هایی در معرفی مثال‌های معماری از دیدگاه نشانه‌شناسی دیده می‌شود. بختیاری و همکاران (۱۴۰۱) و اکاوی فرآیند تأویل در معماری خرده‌فرهنگ از منظر نشانه‌شناسی اومبرتو اکو، بر اساس تحلیل مفاهیم و نظریه پیش‌رفته است. تحلیل‌ها نشان دادند تأویل بناهای معماری در خرده‌فرهنگ‌ها به سه دلیل با تأویل بناهای معمول متفاوت است: اول: در رمزگان فرآیندی، نحوی و معنایی؛ دوم: دانشی که بر اساس آن دال‌ها به مدلول‌هایی در ذهن مخاطب دلالت کند، خرده‌فرهنگ پشتوانه تاریخی ندارد؛ سوم: شناخت اصول و معیارهای خرده‌فرهنگ بر اساس صورت‌های بیانی و محتوایی است.

پناهی و همکاران (۱۴۰۱) در روش نشانه‌شناسی لایه‌ای در خوانش فضاهای معماری تئاتر شهر پهلوی دوم، پژوهشی انجام داده‌اند و فرآیند حاصل از این تحقیق به این نتیجه دست یافته است که جهت خوانش پروژه‌های ممتاز معماری مفهومی می‌توان از نشانه‌شناسی لایه‌ای بهره برد و تئاتر شهر در تمامی لایه‌های هم‌نشینی متن، بافت، بینامتنیت، رمز و رسانه، دارای معانی متعددی بوده و خوانش نهایی آن مستلزم عبور از تمام لایه‌های هم‌نشین بوده است.

برنجی و همکاران (۱۴۰۰) نشان دادند که نشانه‌شناسی به عنوان چارچوبی برای خوانش و نگارش منظر، علم نشانه‌شناسی نوین در عرصه‌های مختلفی از علوم، دریچه‌های جدیدی باز کرده و فرآیند تحلیل را در شاخه‌های مختلف با ارائه الگوهایی بسط داده است. به نظر می‌رسد نشانه‌شناسی می‌تواند چارچوبی در اختیار معماران منظر قرار دهد.

البرزی (۱۳۹۷) تحقیقی در بررسی بازتاب نقش نشانه‌شناسی در فرآیند گذر از فضا به مکان در مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین انجام داده است. نتیجه پژوهش ابتدا بیانگر اهمیت نقش نشانه‌شناسی در یافتن مؤلفه‌های ارتقادهنده فضا به مکان (همچون توجه به زمینه و انطباق با محیط، معنمندی، ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، هویت و ماندگاری فضا، خاطره‌انگیزی) و سپس بررسی و تحقق این موارد در روابط و نسبت‌های مختلف میان فرد و مکان از منظر توجه به نشانه‌شناسی ادراکات، حافظه تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و ذهنیت مخاطب است.

نتایج تحقیق رضوی نیا (۱۳۹۷) در بررسی نشانه‌شناختی مکتب اصفهان در شهرسازی و معماری، نشان می‌دهد که در عصر صفوی که عصر اعتلای معماری ایران به شمار می‌آید، شیوه اصفهانی، محمل بسیاری از تحولات و نوآوری‌ها در معماری ایرانی گشته است. در این دوران آثار بی‌شمار معماری ساخته شده در قالب مجموعه‌ها و تک بناها، هریک واجد ارزش‌هایی به لحاظ طرح معماری، تزئینات و غیره است و انطباق بسیاری میان معماری و شهرسازی این عصر برقرار است به گونه‌ای که شهر و بنا در ادراکی پیوسته قرار می‌گیرند.

سقاوت دوست و البرزی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان تأملی بر نشانه‌شناسی فضاهای ورودی خانه‌های دوره قاجار شهر قزوین از دیدگاه فردینان دو سوسور، چارلز سندرس

پیرس و امبرتو اکو، ضمن بررسی علل عملکردی و مفهومی عناصر فضای ورودی از منظر نشانه‌شناسانه، تأثیرگذارترین عامل در بررسی نشانه‌ها را در ارجاع به مؤلفه‌های ذهنی و مفهومی دانسته که در قالب ساختارهای فرهنگی، اجتماعی مذهبی و رفتاری با در نظر داشتن ویژگی‌های کالبدی در نهایت به ایجاد فرمی معنادار منجر شده است.

یافته‌های تحقیق امیری خوشکار و ندانی (۱۳۹۵) در بررسی مفهوم شناختی نشانه و رمزگان در معماری و شهرسازی با تأکید بر معماری و شهر اسلامی، نشان می‌دهد که رمزگان‌های منطقی در شهر اسلامی به واسطه همگرایی با عوامل طبیعی، از جمله موقعیت استقرار در طبیعت و سیر تحول کالبدی شهر در گذر زمان (انتظام ساختار فضایی شهر، استخوان‌بندی شهر، فضاهای شهری، گونه‌شناسی ابنیه، تصویر ذهنی از شهر) مشخص می‌شود و مفاهیمی از نوع دلالت‌گری دیداری، تأویل‌پذیری و هرمنوتیک، متدولوژی بیان و طراحی که از پیامدهای نشانه‌شناسی در عرصه‌های مختلف هنری هستند، در شناخت صورت مسئله‌های معماری و ارائه تبیینی روشن‌گرانه از آن‌ها تأثیری بسزا دارد که در عناصر معماری مانند در قوس، ایوان، نقوش اسلیمی و مناره و گنبد و محراب خود را نشان می‌دهد.

نتایج پژوهش قنبری و همکاران (۱۳۹۵) در نشانه‌شناسی محتوا و زمینه‌های مؤثر بر دیوارنگاری و تزیینات دوره زندیه با تأکید بر درو نمایه‌های هنر قومی، ضمن رمزگشایی تزیینات دوره زندیه، بیانگر این مطلب است که هنر قومی واجد انگیزه‌های متعالی حیات و مراتبی از خلق دنیایی تجربیدی (انتزاعی) است که با تلفیق روح کارکردگرا و عدم وجود هرگونه نگاه کارکردی و محافظه‌کارانه صرف را در محتوای هنر و معماری دوره زندیه تأیید و مشخص می‌کند. «ساده‌سازی حاصل از انتزاع مفاهیم» در کنار «کارکردگرایی اندیشه و رزانه هنر قومی» با رویکرد «طبیعت‌گرایی و طبیعت‌نگاری» مهم‌ترین ویژگی دیوارنگاری‌ها و تزیینات بناهای این دوره است. این ویژگی سبب ایجاد تنوع گسترده و حضور قوی دیوارنگاره‌هایی با نقوش انتزاعی و چکیده‌نگاری انواع لچک-ترنج و قاب‌بندی‌هایی با مضمون نقوش طبیعت چون گیاهان و پرندگان ماهیت هنر و معماری این دوره را به خصوص در بناهای منسوب به حکومت ارگک، دیوان‌خانه، عمارت هفت تنان و کلاه‌فرنگی به عنوان بهترین محل برای نشر و نمود نقش‌مایه‌های نوین شکل داده است.

حماسالاح و حماسالاح^۱ (۲۰۲۰) در مطالعه نقش نشانه‌شناسی سازمانی و پیامدهای آن در توسعه معماری سازمانی، به نتایج متعددی دست یافتند که مهم‌ترین آن‌ها تأثیر نشانه‌شناسی سازمانی با استانداردهای آن در توسعه معماری سازمانی مدیریت تضمین کیفیت دانشگاه سلیمانی و واحدهای دانشکده‌های آن است. براین اساس، پژوهشگران مجموعه‌ای از پیشنهادات منطبق با این نتیجه‌گیری را به منظور بهره‌مندی دانشگاه مورد تحقیق از آن‌ها ارائه کردند که مهم‌ترین آن‌ها لزوم تمرکز بر استانداردهای اساسی در نشانه‌شناسی سازمانی است که به طور مستقیم و قابل توجهی بر ایجاد ارزش افزوده در دانشگاه از نظر معماری سازمانی است.

استویلیکوویچ و ریستیچ تراژکوویچ^۲ (۲۰۱۸) در نشانه‌شناسی و فرهنگ شهری: پیش‌بینی‌های معماری ساختارگرایی در زمینه سوسیالیستی، به نقش و اهمیت نشانه‌شناسی در فرهنگ شهری پرداخته‌اند.

کومار^۳ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان، تفسیر مقیاس عدالت: معماری، نمادگرایی و نشانه‌شناسی دادگاه عالی هند، به بررسی اهمیت سمبل و نشانه‌شناسی در تاریخ هنر و معماری در هند می‌پردازد.

۲.۲. ادبیات نظری

نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی مطالعه نشانه‌ها و فرآیندهای تأویلی آن‌ها را شامل می‌شود. سوسور در تعریف نشانه‌شناسی می‌گوید نشانه‌شناسی برای ما مشخص می‌سازد که نشانه از چه تشکیل شده و چه قوانینی بر آن‌ها حاکم است. از آن‌جا که این دانش هنوز به وجود نیامده است، نمی‌توان گفت که چه خواهد بود، ولی چون حق وجود دارد، جایگاهش از پیش تعیین شده است. زبان‌شناسی تنها بخشی از این دانش عمومی است (سجودی، ۱۳۸۷). با توجه به وسعت دامنه نشانه‌شناسی که علم مربوط به همه نظام‌های نشانه‌ای است و تنها زمانی می‌توان برخوردی آموزشی با آن داشت که این نظام‌ها به طور تجربی شکل گرفته و تحلیل گردند (ماجدی و زرآبادی، ۱۳۸۹).

^۱- Hamasaleh & Hamasaleh

^۲- Stojiljković & Ristić Trajković

^۳- Kumar

انواع نشانه

هر نشانه به یک واحد اطلاعات اشاره و دلالت دارد. پیکربندی نشانه‌ها در کنار یکدیگر نیز دارای معنی است. الگوهایی که سوسور و پیرس از مفهوم نشانه مطرح کرده‌اند، اعتبار بنیادی خود را حفظ کرده و مبنای تحولات بعدی شده است (Deely, 2003). پیرس نشانه‌ها را به سه دسته تقسیم می‌کند:

- نشانه نمایه‌ای: نشانه‌ای که میان صورت و معنی‌اش رابطه علی وجود داشته باشد (دود و آتش) (امرائی، ۱۳۹۰)
- نشانه شمایی: نشانه‌ای که میان نشانه و مصداق نوعی رابطه صوری وجود داشته باشد (باران می‌بارد و تصویر ذهنی اندیش‌گرا از روز بارانی) (احمدی، ۱۳۹۶).
- نشانه نمادین: نشانه‌ای که میان صورت و معنی‌اش رابطه‌ای کاملاً قراردادی (قراردادی نشانه‌شناسیک) وجود داشته باشد (مانند چراغ قرمز به معنی ایست) (صفوی، ۱۳۸۴)

نشانه‌شناسی در معماری

توانایی انتقال معنا از طریق فضا سازی از جمله مواردی است که سبب به رسمیت شناختن ارتباط نشانه‌شناسی و معماری شده است (Gawlikowska, 2013: 50). در چارچوب نشانه‌شناسی معنای یک نشانه بر اساس فعالیت آن تأیید نمی‌شود بلکه در زمینه فرهنگی و در قلمرو رفتار اجتماعی مشخص می‌گردد (Leach, 2005: 175). به عبارتی دیگر، نشانه‌شناسی با تفسیر بیان حاصل از فرم‌های معماری، تدوین و دسته‌بندی کردن آن‌ها و تبدیل هر عنصر به یک ابزار ارتباطی، می‌تواند به معنایی در ارتباط با اثر معماری دست یابد (Ramzy, 2013: 338). نشانه‌ها در معماری به چهار دسته اصلی تقسیم شده است. حوزه شمول و نمود هر یک از انواع نشانه به تفکیک مشخص و مرز دقیق نماد در معماری از دیگر نشانه‌ها معین شده و چگونگی رابطه دال و مدلول در هر یک از زیر دسته‌بندی‌ها بیان و مثال‌های ملموسی جهت درک بهتر این تقسیم‌بندی ارائه شد. استعاره نیز در دسته‌بندی جدید لحاظ شد و انواع آن در زیرشاخه‌های مربوط به خود قرار داده شد (جدول ۱).

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم .....

جدول ۱- نشانه‌شناسی در معماری (باقری و عینی فر، ۱۳۹۵).

اهمیت سلسله مراتبی	مثال‌های موردی	حوزه شمول و نمود نشانه در معماری	نوع دلالت	نوع دلالت	شاخصه بارز بین دل و مدلول	بعد ظاهری/معنایی	نشانه‌شناسی در معماری
	نقوش تزئینی معماری	جزئیات در معماری	صریح	رابطه تشابه (شباهت تصویری)	بعد ظاهری (Syntactic Aspect)	تصویر یا ایماژ (Image)	شمایل (Icon)
	ماکت‌های معماری نقشه شهرها	ابزارهای معرفی معماری	صریح	رابطه قیاسی	بعد معنایی (Semantic Aspect)	نمودارها (Diagram)	
	۱) بنای چیت دی، شبیه دوربین عکاسی ۲) فروشگاه مرغ و جوجه فروشی، شبیه اردک	معماری پاسخگو به عملکرد و ادراک	صریح	شباهت صوری صریح بدون نیاز به تأویل	بعد معنایی (Semantic Aspect)	استعاره محسوس (Tangible Metaphor)	
			ضمنی	رابطه مشابهت مبتنی بر نسبتاً صحیح	بعد معنایی سطحی و محسوس	استعاره نامحسوس (Intangible Metaphor)	نمایه-شمایل (Icon-Index)
			ضمنی	شباهت غیر صریح همراه با تأویل	بعد معنایی عمیق و غیر محسوس	استعاره ترکیبی (Combinatorial Metaphor)	نمایه (Index)
	دروازه‌های توری، آیین شیتو، نماد گذر از مادیات به معنویات	معماری پاسخگو به نیاز ادراکی	ضمنی	رابطه قراردادی	بعد معنایی	با واسطه	نماد (Symbol)
	مساجد		ضمنی	دال-مدلول		بی‌واسطه (آیه نگری)	

۳- روش پژوهش

این پژوهش از نظر محتوا، کمی- کیفی است که با دیدگاه توصیفی- تحلیلی و با در پیش گرفتن نگرشی تحلیلی، با رویکردی نشانه‌شناسانه و کاربرد آرا و نظرات علمی متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه انجام شده است. قلمرو زمانی پژوهش، بناهای عمومی دوره پهلوی دوم ایران است که در سه دوره مجزا پس از سال ۱۳۲۰ خورشیدی مشتمل بر دوره پهلوی دوم انتخاب شده است؛ از این حیث، متون مرتبط با موضوع نشانه‌شناسی معماری در جهان را به عنوان منبع اصلی و متون مرتبط با بررسی‌های معماری معاصر ایران را به عنوان منابع وابسته مورد کاوش قرار داده است. از میان این بناها، مواردی به انتخاب پژوهش‌گر انتخاب شده و به عنوان مطالعه موردی (چند موردی) مورد بررسی قرار گرفته‌اند. انتخاب نمونه‌های پژوهش حاضر بر اساس روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انجام گرفته است. بدین ترتیب که ابتدا فهرستی از آثار معماری دوره پهلوی دوم تهیه گردیده، سپس در بررسی وضع کنونی آن‌ها به لحاظ عدم اعمال تغییرات در ساختار حفظ شرایط پیشین بناها و نیز با در نظر داشتن ویژگی‌های درخور تأمل، بناهای مورد مطالعه انتخاب شده‌اند. در جدول شماره ۲ کاربری و سال ساخت هر کدام از بناهای انتخابی آورده شده است.

جدول ۲- بناهای انتخابی دوره پهلوی دوم (نگارندگان، ۱۴۰۱)

کاربری	نام بنا	سال ساخت			
		۱۳۳۰-	۱۳۴۰-	۱۳۵۰-	۱۳۵۹-
آرامگاه	آرامگاه بوعلی سینا	۱۳۲۰	۱۳۳۱	۱۳۴۱	۱۳۵۱
	آرامگاه نادر		۱۳۳۲		
	آرامگاه کمال‌الملک		۱۳۳۵		
	آرامگاه خیم		۱۳۳۸		
	یادمان مقبره الشعرا				۱۳۵۵
فرهنگی	موزه آذربایجان		۱۳۳۶		
	موزه فرش		۱۳۴۰		
	پارک و فرهنگسرای شفق، یوسف‌آباد سابق			۱۳۴۵	
	موزه هنرهای معاصر				۱۳۴۶

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم .....

	۱۳۴۹			فرهنگسرای نیاوران	
	۱۳۵۱			تئاتر شهر	
	۱۳۴۹			مرکز مطالعات مدیریت دانشگاه هاروارد (دانشگاه امام صادق فعلی)	آموزشی
	۱۳۵۳			دانشگاه شیراز	
	۱۳۵۴			دانشگاه صنعتی شریف	
	۱۳۵۹			دانشکده مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران	
			۱۳۲۸	ساختمان مجلس سنا-شورای اسلامی	اداری
	۱۳۴۵			ساختمان مرکزی بانک سپه، میدان توپخانه	
	۱۳۵۰			مهمانسرای نائین	اقامتی
	۱۳۴۶			برج شهید آریامهر (آزادی فعلی)	یادمان، نگارخانه، کتابخانه، موزه
	۱۳۴۹			ورزشگاه آزادی	ورزشگاه

در این پژوهش، به منظور بررسی روایی که مقیاس و محتوای ابزار سنجش (سؤالات پرسش‌نامه) با متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد. از شیوه روایی صوری (Face Validity) استفاده شده است. در پژوهش حاضر با استناد به روش کیفی و با استفاده از تکنیک مصاحبه، نظر اساتید و متخصصین حوزه، درباره پرسش‌نامه طراحی شده پرسیده شد. نهایتاً با اعمال نظرات، ابزار سنجش متغیرهای پژوهش مورد تأیید قرار گرفته است. در این پژوهش به منظور اطمینان از پایایی پژوهش از دو روش آلفای کرونباخ و ضریب ناسازگاری استفاده شده است، بدین صورت که در ابتدا آلفای کرونباخ برای مجموع مؤلفه‌های پژوهش اندازه‌گیری شده است که مقدار آن ۰,۷۴۹ بوده است و لذا به جهت بالاتر بودن از ۰,۵، آلفای کلی در سطح مطلوب مورد تأیید قرار گرفته است و سپس به منظور اطمینان از مقایسات زوجی و پایایی داده‌ها در هر یک از مؤلفه‌های پژوهش، ضریب ناسازگاری با استفاده از نرم‌افزار super decision محاسبه شده است که نتایج آن در جدول شماره ۳ منعکس شده است. با توجه به کوچک‌تر بودن ضریب ناسازگاری‌های محاسبه شده از مقدار یک، پایایی داده‌ها برقرار است.

جدول ۳- سنجش پایایی داده‌های پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۱).

پایایی کل		پایایی داده‌ها به تفکیک متغیرها	
Cronbach's Alpha	N of Items	ضریب ناسازگاری	مؤلفه‌ها
۰/۷۴۹	۶	۰/۰۲۸۱۸	فرم
		۰/۰۰۶۹۴	مصالح
		۰/۰۴۰۵۲	تزئینات
		۰۴۸۲۶	هندسه
		۰/۰۶۵۱۸	رنگ

۴- تحلیل تجربی

مقایسه فراوانی سطوح مختلف نشانه‌شناسی به تفکیک مؤلفه‌ها

پس از مقایسه فراوانی هریک از حالات چهارگانه شمایل، نمایه-شمایل، نمایه و نماد به تفکیک بناها به منظور توصیف فراوانی‌ها به تفکیک مؤلفه‌های در نظر گرفته شده برای ارزیابی نشانه‌شناختی بناهای مورد پژوهش یعنی فرم، مصالح، تزئینات، هندسه، رنگ جداول مقایسه‌ای ۳ تا ۸ ترسیم شده است.

الف) مؤلفه فرم: در بناهای نمونه پژوهش، بر مبنای نظر متخصصین که در جدول شماره ۴ منعکس گردیده است، فرم بنا با ۴۷,۱۷ درصد در سطح نمایه قابل دسته‌بندی است. در این بین ۳۷,۸۳ درصد متخصصین نیز معتقد بوده‌اند که در بررسی فرایند ساختار سلسله مراتبی نشانه‌شناسی مجموع بناهای انتخابی به جهت فرم در سطح نماد قرار دارند.

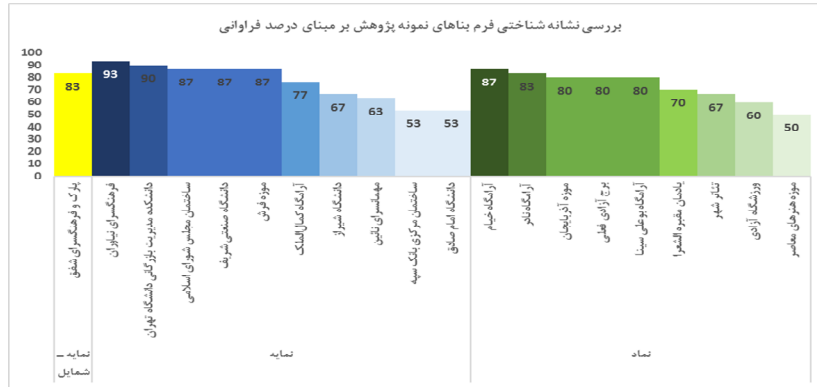
جدول ۴- مقایسه فراوانی سطوح مختلف نشانه‌شناسی در مؤلفه فرم (نگارندگان، ۱۴۰۱).

جمع	سطوح نشانه‌شناسی				مؤلفه فرم	بناهای مورد بررسی
	نماد	نمایه	نمایه - شمایل	شمایل		
۳۰	۲۴	۴	۰	۲	آرامگاه بوعلی سینا	۱
۳۰	۱	۲۶	۱	۲	ساختمان مجلس سنا-شورای اسلامی	۲
۳۰	۲۵	۴	۱	۰	آرامگاه نادر	۳
۳۰	۰	۲۳	۲	۵	آرامگاه کمال‌الملک	۴
۳۰	۲۴	۲	۱	۳	موزه آذربایجان	۵
۳۰	۲۶	۳	۰	۱	آرامگاه ختیم	۶

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم .....

۷	پارک و فرهنگسرای شفق، یوسف‌آباد سابق	۱	۲۵	۳	۱	۳۰
۸	ساختمان مرکزی بانک سپه، میدان توپخانه	۲	۷	۱۶	۵	۳۰
۹	مهمانسرای نائین	۱	۹	۱۹	۱	۳۰
۱۰	برج شهید آریامهر (آزادی فعلی)	۲	۰	۴	۲۴	۳۰
۱۱	تئاتر شهر	۱	۲	۷	۲۰	۳۰
۱۲	مرکز مطالعات مدیریت دانشگاه هاروارد (دانشگاه امام صادق فعلی)	۲	۵	۱۶	۷	۳۰
۱۳	ورزشگاه آزادی	۲	۱	۹	۱۸	۳۰
۱۴	دانشگاه صنعتی شریف	۰	۱	۲۶	۳	۳۰
۱۵	موزه هنرهای معاصر	۲	۰	۱۳	۱۵	۳۰
۱۶	یادمان مقبره‌الشعرا	۲	۰	۷	۲۱	۳۰
۱۷	موزه فرش	۱	۰	۲۶	۳	۳۰
۱۸	فرهنگسرای نیاوران	۰	۱	۲۸	۱	۳۰
۱۹	دانشگاه شیراز	۰	۲	۲۰	۸	۳۰
۲۰	دانشکده مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران	۲	۱	۲۷	۰	۳۰
جمع		۳۱	۵۹	۲۸۳	۲۲۷	۶۰۰
درصد فراوانی		۵,۱۷	۹,۸۳	۴۷,۱۷	۳۷,۸۳	۱۰۰

بر مبنای جدول فوق می‌توان بناهای مورد بررسی در پژوهش را به جهت مؤلفه فرم، در چهار سطح مختلف نشانه‌شناسی دسته‌بندی کرد. این دسته‌بندی که در شکل ۱ بر مبنای درصد فراوانی صورت گرفته است، نشان می‌دهد که فرم فرهنگسرای نیاوران با ۹۳ درصد، در بالاترین سطح از نمایه و دانشگاه امام صادق با ۵۳ درصد فراوانی در پایین‌ترین سطح از نمایه قرار گرفته است هم‌چنین آرامگاه خیام به جهت فرم با ۸۷ درصد فراوانی در نخستین مرتبه و موزه هنرهای مؤثر با ۵۰ درصد فراوانی در آخرین پله از سطح نماد قرار دارد. در این میان، پارک و فرهنگسرای شفق تنها بنایی است که از نظر متخصصین به جهت فرم در سطح نمایه-شماایل قرار گرفته است.

شکل ۱- دسته بندی نشانه شناختی بناهای نمونه پژوهش بر مبنای درصد فراوانی (نگارندگان، ۱۴۰۱)

ب) مؤلفه مصالح: بر مبنای نظر متخصصین که در جدول ۵ منعکس گردیده است، در حوزه مصالح بناهای نمونه پژوهش در مجموع با ۵۲,۸۳ درصد فراوانی در سطح نمایه قابل دسته بندی است. در این بین ۲۳,۵۰ درصد متخصصین نیز معتقد بوده اند با در نظر گرفتن مؤلفه مصالح بناهای پژوهش را می توان در سطح نماد دسته بندی ساخت. از میان نظرات ارائه شده تنها ۵,۳۳ درصد بر شمالی و ۱۸,۳۳ درصد به سطح نمایه - شمالی اشاره داشته اند.

جدول ۵- مقایسه فراوانی و مجموع فراوانی سطوح مختلف نشانه شناسی در مؤلفه مصالح

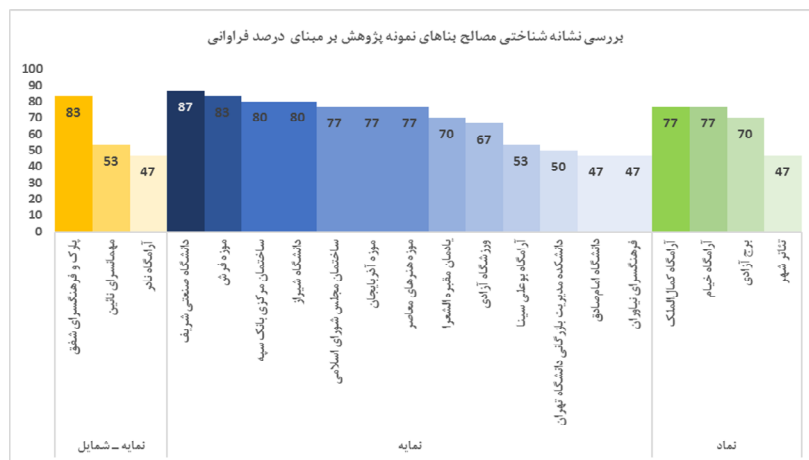
(نگارندگان، ۱۴۰۱)

جمع	سطوح نشانه شناسی			مؤلفه مصالح بناهای مورد بررسی	
	نماد	نمایه	شمالی - نمایه	شمالی	
۳۰	۱۲	۱۶	۱	۱	آرامگاه بوعلی سینا
۳۰	۲	۲۳	۲	۳	ساختمان مجلس سنا-شورای اسلامی
۳۰	۱۰	۵	۱۴	۱	آرامگاه نادر
۳۰	۲۳	۴	۲	۱	آرامگاه کمال الملک
۳۰	۳	۲۳	۲	۲	موزه آذربایجان
۳۰	۲۳	۶	۰	۱	آرامگاه خیام
۳۰	۰	۳	۲۵	۲	پارک و فرهنگسرای شفق، یوسف آباد سابق
۳۰	۱	۲۴	۳	۲	ساختمان مرکزی بانک سپه، میدان توپخانه
۳۰	۱	۱۲	۱۶	۱	مهمانسرای آئین

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم .....

۱۰	برج شهید آریامهر (آزادی فعلی)	۳	۰	۶	۲۱	۳۰
۱۱	تئاتر شهر	۳	۰	۱۳	۱۴	۳۰
۱۲	مرکز مطالعات مدیریت دانشگاه هاروارد (دانشگاه امام صادق فعلی)	۲	۱۲	۱۴	۲	۳۰
۱۳	ورزشگاه آزادی	۱	۰	۲۰	۹	۳۰
۱۴	دانشگاه صنعتی شریف	۱	۲	۲۶	۱	۳۰
۱۵	موزه هنرهای معاصر	۱	۰	۲۳	۶	۳۰
۱۶	یادمان مقبره الشعرا	۱	۰	۲۱	۸	۳۰
۱۷	موزه فرش	۱	۲	۲۵	۲	۳۰
۱۸	فرهنگسرای نیاوران	۳	۱۲	۱۴	۱	۳۰
۱۹	دانشگاه شیراز	۱	۳	۲۴	۲	۳۰
۲۰	دانشکده مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران	۱	۱۴	۱۵	۰	۳۰
	جمع	۳۲	۱۱۰	۳۱۷	۱۴۱	۶۰۰
	درصد فراوانی	۵,۳۳	۱۸,۳۳	۵۲,۸۳	۲۳,۵۰	۱۰۰

بر مبنای جدول فوق می‌توان بناهای مورد بررسی در پژوهش را به جهت مؤلفه مصالح، در چهار سطح مختلف نشانه‌شناسی دسته‌بندی کرد. این دسته‌بندی که در شکل ۲ ثبت شده است، نشان می‌دهد پارک و فرهنگسرای شفق، مهمانسرای نائین و آرامگاه نادر در سطح نمایه-شمالی، آرامگاه کمال‌الملک و خیام به همراه برج آزادی و تئاتر شهر در سطح نماد قرار دارند و سایر بناها در سطح نمایه قابل دسته‌بندی هستند. براین اساس هیچ‌یک از بناهای پژوهش به جهت مصالح در دسته شمالی قرار ندارند. هم‌چنین با توجه به درصد فراوانی‌ها در زمینه مصالح، پارک و فرهنگسرای شفق با ۸۳ درصد فراوانی بیش از مهمانسرای نائین و آرامگاه نادر در سطح نمایه-شمالی قرار دارد. از سوی دیگر دانشگاه صنعتی شریف، موزه فرش، ساختمان مرکزی بانک سپه، دانشگاه شیراز به ترتیب با ۸۷، ۸۳ و ۸۰ درصد فراوانی در جایگاه اول تا سوم سطح نمایه قرار دارند. در این میان فرهنگسرای نیاوران و دانشگاه امام صادق هر دو با ۴۷ درصد فراوانی از پایین‌ترین جایگاه در سطح نمایه برخوردار هستند. بررسی نتایج نشان می‌دهد آرامگاه خیام و آرامگاه کمال‌الملک هر دو با ۷۷ درصد فراوانی در پله نخست از سطح نماد قرار گرفته‌اند.

شکل ۲- دسته‌بندی نشانه‌شناسی مصالح بناهای نمونه پژوهش بر مبنای درصد فراوانی در مؤلفه مصالح (نگارندگان، ۱۴۰۱)

ج) مؤلفه تزئینات: در مجموع کل بناهای انتخابی پژوهش، نتایج به دست آمده از آرای متخصصین منعکس کننده آن است که ۶۶,۵۰ درصد بناها به جهت تزئینات در سطح شمالی قابل دسته‌بندی هستند. در این میان ۱۲,۳۳ درصد به سطح نمایه-شمالی و ۱۱,۵۰ درصد به سطح نماد نیز اشاره داشته‌اند (جدول ۶).

جدول ۶- مقایسه فراوانی و مجموع فراوانی سطوح مختلف نشانه‌شناسی در مؤلفه تزئینات

(نگارندگان، ۱۴۰۱)

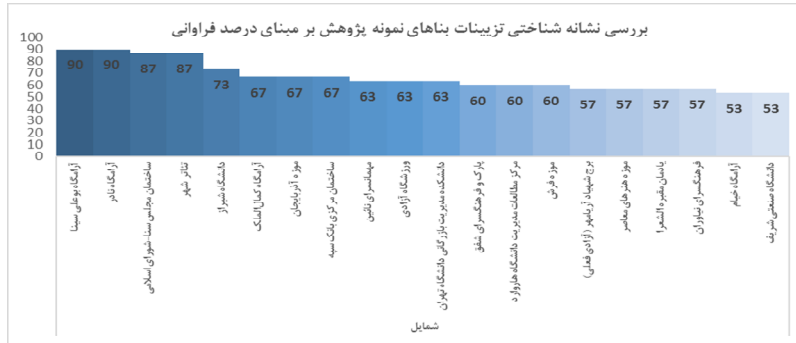
جمع	سطوح نشانه‌شناسی			شمالی	مؤلفه تزئینات	
	نماد	نمایه	نمایه - شمالی		بناهای مورد بررسی	تعداد
۳۰	۲	۱	۰	۲۷	آرامگاه بوعلی سینا	۱
۳۰	۱	۱	۲	۲۶	ساختمان مجلس سنا-شورای اسلامی	۲
۳۰	۲	۰	۱	۲۷	آرامگاه نادر	۳
۳۰	۸	۱	۱	۲۰	آرامگاه کمال الملک	۴
۳۰	۱	۱	۸	۲۰	موزه آذربایجان	۵
۳۰	۷	۱	۶	۱۶	آرامگاه خیم	۶
۳۰	۱	۱	۱۰	۱۸	پارک و فرهنگسرای شفق، یوسف‌آباد سابق	۷

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم .....

۳۰	۱	۸	۱	۲۰	ساختمان مرکزی بانک سپه، میدان توپخانه	۸
۳۰	۲	۳	۶	۱۹	مهمانسرای نائین	۹
۳۰	۹	۳	۱	۱۷	برج شهید آریامهر (آزادی فعلی)	۱۰
۳۰	۲	۲	۰	۲۶	تئاتر شهر	۱۱
۳۰	۲	۱	۹	۱۸	مرکز مطالعات مدیریت دانشگاه هاروارد (دانشگاه امام صادق فعلی)	۱۲
۳۰	۸	۳	۰	۱۹	ورزشگاه آزادی	۱۳
۳۰	۱	۳	۱۰	۱۶	دانشگاه صنعتی شریف	۱۴
۳۰	۹	۲	۲	۱۷	موزه هنرهای معاصر	۱۵
۳۰	۹	۲	۲	۱۷	یادمان مقبره‌الشعرا	۱۶
۳۰	۱	۸	۳	۱۸	موزه فرش	۱۷
۳۰	۱	۳	۹	۱۷	فرهنگسرای نیاوران	۱۸
۳۰	۱	۶	۱	۲۲	دانشگاه شیراز	۱۹
۳۰	۱	۸	۲	۱۹	دانشکده مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران	۲۰
۶۰۰	۶۹	۵۸	۷۴	۳۹۹	جمع	
۱۰۰	۱۱,۵۰	۹,۶۷	۱۲,۳۳	۶۶,۵۰	درصد فراوانی	

با در نظر گرفتن نتایج به‌دست‌آمده از جدول ۶ و محاسبه درصد فراوانی برای هر یک از بناها همان‌طور که در شکل ۳ ترسیم شده است تمام بناهای پژوهش به جهت مؤلفه تزئینات در سطح شمالی قابل دسته‌بندی هستند؛ بنابراین، اگر تزئینات بنا را به عنوان یک طیف در نظر بگیریم، آرامگاه بوعلی سینا و آرامگاه نادر ۹۰ درصد فراوانی با بیشترین اتفاق نظر در سطح شمالی قرار دارند و در نزدیک‌ترین نقطه به سطح نمایه-شمالی و با کمترین میزان اتفاق نظر (۵۳,۳۳) دانشگاه صنعتی شریف و آرامگاه خیام را می‌توان به جهت تزئینات در سطح شمالی طبقه‌بندی کرد.

شکل ۳- دسته‌بندی نشانه‌شناختی بناهای نمونه پژوهش بر مبنای درصد فراوانی در مؤلفه تزینات. (نگارندگان، ۱۴۰۱)

د) مؤلفه هندسه: در مجموع کل بناهای انتخابی پژوهش، همان‌طور که نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد ۳۶٫۵۰ درصد بناها به جهت هندسه در سطح نماد و ۳۳٫۳۳ درصد نیز در سطح نمایه قابل دسته‌بندی هستند. در این میان ۳ درصد به سطح شمایل و ۲۷٫۱۷ درصد دیگر به سطح نمایه شمایل تعلق دارند.

جدول ۷- مقایسه فراوانی و مجموع فراوانی سطوح مختلف نشانه‌شناسی در مؤلفه هندسه

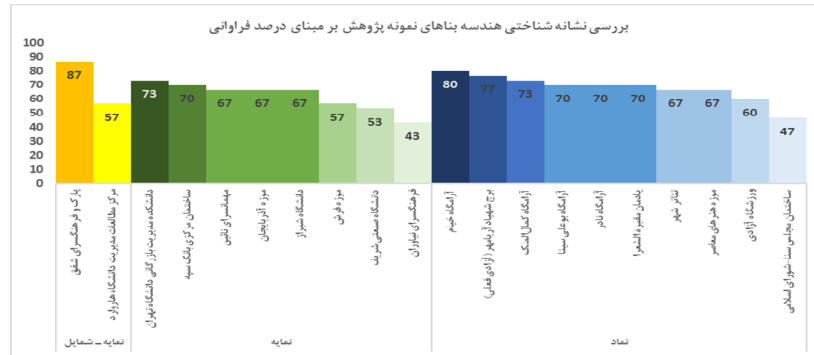
(نگارندگان، ۱۴۰۱)

جمع	سطوح نشانه‌شناسی				مؤلفه هندسه	بناهای مورد بررسی
	نماد	نمایه	نمایه - شمایل	شمایل		
۳۰	۲۱	۴	۵	۰	آرامگاه بوعلی سینا	۱
۳۰	۱۴	۱۱	۵	۰	ساختمان مجلس سنا-شورای اسلامی	۲
۳۰	۲۱	۲	۵	۲	آرامگاه نادر	۳
۳۰	۲۲	۲	۶	۰	آرامگاه کمال الملک	۴
۳۰	۱	۲۰	۶	۳	موزه آذربایجان	۵
۳۰	۲۴	۱	۴	۱	آرامگاه خیم	۶
۳۰	۱	۳	۲۶	۰	پارک و فرهنگسرای شفق، یوسف‌آباد سابق	۷
۳۰	۱	۲۱	۶	۲	ساختمان مرکزی بانک سپه، میدان توپخانه	۸

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم .....

۳۰	۲	۲۰	۶	۲	مهمانسرای نائین	۹
۳۰	۲۳	۲	۴	۱	برج شهید آریامهر (آزادی فعلی)	۱۰
۳۰	۲۰	۵	۴	۱	تئاتر شهر	۱۱
۳۰	۱	۱۱	۱۷	۱	مرکز مطالعات مدیریت دانشگاه هاروارد (دانشگاه امام صادق فعلی)	۱۲
۳۰	۱۸	۴	۶	۲	ورزشگاه آزادی	۱۳
۳۰	۱	۱۶	۱۳	۰	دانشگاه صنعتی شریف	۱۴
۳۰	۲۰	۳	۶	۱	موزه هنرهای معاصر	۱۵
۳۰	۲۱	۳	۶	۰	یادمان مقبره‌الشعرا	۱۶
۳۰	۲	۱۷	۱۱	۰	موزه فرش	۱۷
۳۰	۱	۱۳	۱۶	۰	فرهنگسرای نیاوران	۱۸
۳۰	۴	۲۰	۵	۱	دانشگاه شیراز	۱۹
۳۰	۱	۲۲	۶	۱	دانشکده مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران	۲۰
۶۰۰	۲۱۹	۲۰۰	۱۶۳	۱۸	جمع	
۱۰۰	۳۶،۵۰	۳۳،۳۳	۲۷،۱۷	۳،۰۰	درصد فراوانی	

بر مبنای جدول فوق می‌توان بناهای مورد بررسی در پژوهش را به جهت مؤلفه هندسه در سه سطح دسته‌بندی کرد. این دسته‌بندی که در شکل ۴ بر مبنای درصد فراوانی صورت گرفته است نشان می‌دهد که آرامگاه خیام، برج آزادی، آرامگاه کمال‌الملک، به ترتیب با ۸۰، ۷۷، ۷۳، آرامگاه بوعلی سینا، آرامگاه نادر، یادمان مقبره‌الشعرا، هر سه با ۷۰ درصد، تئاتر شهر و موزه هنرهای با ۶۷ درصد، ورزشگاه آزادی با ۶۰ و نهایتاً ساختمان مجلس با ۴۷ درصد فراوانی به جهت هندسه در سطح نماد قرار دارند. هم‌چنین بر مبنای درصد فراوانی‌های ثبت شده در این نمودار تنها دو بنای پارک و فرهنگسرای شفق با ۸۷ درصد فراوانی و مرکز مطالعات دانشگاه هاروارد (دانشگاه امام صادق فعلی) با ۵۷ درصد در سطح شمایل-نمایه قابل دسته‌بندی هستند. سایر بناهای نمونه پژوهش نیز در سطح نمایه طبقه‌بندی می‌شوند. براین اساس هیچ‌یک از بناها به جهت مؤلفه هندسه در سطح شمایل باقی نمانده‌اند

شکل ۴- دسته بندی نشانه شناختی بناهای نمونه پژوهش بر مبنای درصد فراوانی در مؤلفه هندسه.

(نگارندگان، ۱۴۰۱)

ه) مؤلفه رنگ: در مجموع کل بناهای انتخابی پژوهش، نتایج به دست آمده از آرای متخصصین منعکس کننده آن است که ۳۷,۳۳ درصد بناها به جهت رنگ در سطح نماد و ۳۵,۶۷ درصد نیز در سطح نمایه قابل دسته بندی هستند. در این میان ۱۱,۶۷ درصد به سطح شمالی و ۱۵,۳۳ درصد دیگر به سطح نمایه-شمالی تعلق دارند.

جدول ۸- مقایسه فراوانی و مجموع فراوانی سطوح مختلف نشانه شناسی در مؤلفه رنگ.

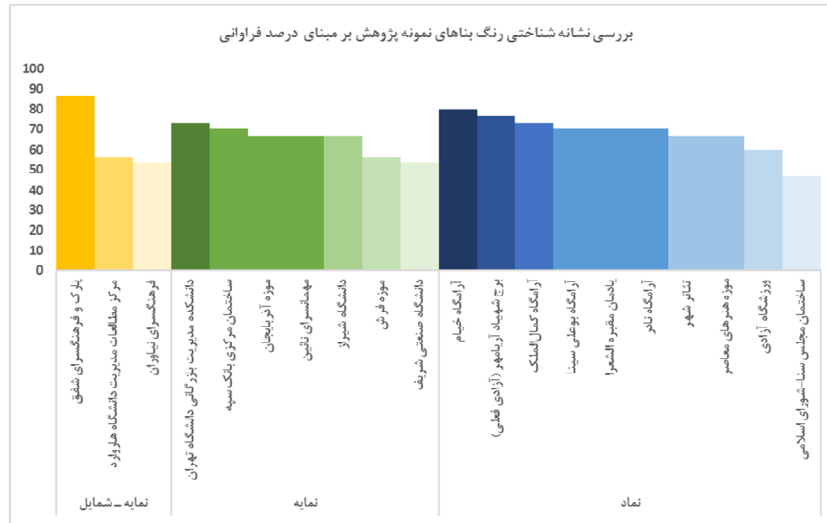
(نگارندگان، ۱۴۰۱)

جمع	سطوح نشانه شناسی			مؤلفه رنگ	بناهای مورد بررسی
	نماد	نمایه	شمالی - شمالی		
۳۰	۱۷	۴	۰	۹	آرامگاه بوعلی سینا
۳۰	۱۵	۱۰	۲	۳	ساختمان مجلس سنا-شورای اسلامی
۳۰	۲۳	۳	۰	۴	آرامگاه نادر
۳۰	۲۴	۲	۲	۲	آرامگاه کمال الملک
۳۰	۱۲	۱۳	۱	۴	موزه آذربایجان
۳۰	۱۹	۲	۵	۴	آرامگاه خیم
۳۰	۱	۲	۲۴	۳	پارک و فرهنگسرای شفق، یوسف آباد سابق
۳۰	۱۲	۱۳	۳	۲	ساختمان مرکزی بانک سپه، میدان توپخانه
۳۰	۱۱	۱۴	۲	۳	مهمانسرای نائین
۳۰	۱۵	۱۱	۰	۴	برج شهید آریامهر (آزادی فعلی)

تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم .....

۳۰	۲۱	۶	۱	۲	۱۱	تئاتر شهر
۳۰	۱۵	۱۰	۲	۳	۱۲	مرکز مطالعات مدیریت دانشگاه هاروارد (دانشگاه امام صادق فعلی)
۳۰	۱۳	۱۴	۰	۳	۱۳	ورزشگاه آزادی
۳۰	۱	۱۱	۱۶	۲	۱۴	دانشگاه صنعتی شریف
۳۰	۸	۲۰	۰	۲	۱۵	موزه هنرهای معاصر
۳۰	۱۱	۱۵	۰	۴	۱۶	یادمان مقبره‌الشعرا
۳۰	۲	۲۲	۲	۴	۱۷	موزه فرش
۳۰	۱	۱۷	۷	۵	۱۸	فرهنگسرای نیاوران
۳۰	۲	۱۳	۱۱	۴	۱۹	دانشگاه شیراز
۳۰	۱	۱۲	۱۴	۳	۲۰	دانشکده مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران
۶۰۰	۲۲۴	۲۱۴	۹۲	۷۰	جمع	
۱۰۰	۳۷,۳۳	۳۵,۶۷	۱۵,۳۳	۱۱,۶۷	درصد فراوانی	

بر مبنای جدول فوق می‌توان بناهای مورد بررسی در پژوهش را به جهت مؤلفه مصالح، در چهار سطح مختلف نشانه‌شناسی دسته‌بندی کرد. این دسته‌بندی که در شکل ۵ ثبت شده است، نشان می‌دهد پارک و فرهنگسرای شفق، مهمانسرای نائین و آرامگاه نادر در سطح نمایه - شمایل، آرامگاه کمال‌الملک و خیام به همراه برج آزادی و تئاتر شهر در سطح نماد قرار دارند و سایر بناها در سطح نمایه قابل دسته‌بندی هستند. براین اساس هیچ‌یک از بناهای پژوهش به جهت مصالح در دسته شمایل قرار ندارند. هم‌چنین با توجه به درصد فراوانی‌ها در زمینه مصالح، پارک و فرهنگسرای شفق با ۸۳ درصد فراوانی بیش از مهمانسرای نائین و آرامگاه نادر در سطح نمایه - شمایل قرار دارد. از سوی دیگر دانشگاه صنعتی شریف، موزه فرش، ساختمان مرکزی بانک سپه، دانشگاه شیراز به ترتیب با ۸۷، ۸۳ و ۸۰ درصد فراوانی در جایگاه اول تا سوم سطح نمایه قرار دارند. در این میان فرهنگسرای نیاوران و دانشگاه امام صادق هر دو با ۴۷ درصد فراوانی از پایین‌ترین جایگاه در سطح نمایه برخوردار هستند. بررسی نتایج نشان می‌دهد آرامگاه خیام و آرامگاه کمال‌الملک هر دو با ۷۷ درصد فراوانی در پله نخست از سطح نماد قرار گرفته‌اند.

شکل ۵- دسته بندی نشانه شناختی بناهای نمونه پژوهش بر مبنای درصد فراوانی در مؤلفه رنگ.

(نگارندگان، ۱۴۰۱)

۵. نتیجه گیری

در نشانه شناسی ارتباط، موضوع نشانه شناسی پدیده هایی است که به قصد ارتباط و در چارچوب یک ارتباط تولید و دریافت شده اند؛ بنابراین، ارتباطات انسانی و به تبع آن زبان در مرکز توجه هستند؛ اما نشانه شناسی دلالت، قلمرو نشانه شناسی را به همه پدیده های دلالتی گسترش می دهد. به این ترتیب هر چیزی را از آن جا که می تواند دلالت گر باشد، در قلمرو نشانه شناسی قرار می دهد. رولان بارت شاخص ترین چهره نشانه شناسی دلالت است. یکی از مهم ترین دستاوردهای بارت طرح و بسط دو مفهوم اساسی دلالت تصریحی و دلالت ضمنی است. دلالت تصریحی به نوعی رابطه نشانه ای اشاره دارد که به طور مستقیم میان یک دال و یک مدلول برقرار می شود؛ اما در دلالت ضمنی، ساخت نشانه ای پیچیده تر می شود و طی آن یک نشانه که خود حاوی یک دال و یک مدلول است، همچون یک دال برای مدلولی دیگر عمل می کند (باقری و عینی فر، ۱۳۹۵).

بر اساس مبانی نظری و یافته های پژوهش، وجه معنایی نشانه های معماری در بیشتر موارد در قالب انواع شمایل، نمایه و نماد قابل مطالعه هستند. یافته های این تحقیق که

مبتنی بر نظر متخصصان معماری بود نشان داد که به کارگیری المان‌ها و عناصر مشخص در معماری، به عنوان «شمایل» که به واسطه شباهت میان دال و مدلول قابل شناسایی هستند، در بسیاری از آثار معماری دوره پهلوی دوم از جمله تزئینات آرامگاه بوعلی سینا و آرامگاه نادر دیده شده است. همچنین وجود عناصری در پیکره‌بندی بنا یا ساختار فضایی که به واسطه رابطه‌ای علی میان دال و مدلول مورد استفاده قرار گرفته است و از نوع نشانه‌های «نمایه» محسوب می‌شوند در تعدادی دیگر از آثار معماری این دوره از جمله فرم فرهنگسرای نیاوران به چشم می‌خورد. همچنین در فرم برخی از بناها مثل آرامگاه خیام و آرامگاه کمال‌الملک به صورت نشانه‌های نمادین که بر اساس قرارداد یا قاعده به مصداقش مربوط می‌شود، استفاده شده است. این موارد که با وابستگی به زمینه و یا ریشه‌های تاریخی و فرهنگی برای مخاطب قابل تأویل و تعبیر می‌باشد، در دسته نماد قابل بررسی هستند؛ بنابراین آنچه در معماری این دوره به عنوان عامل معنا ساز «نشانه» قابل شناسایی است، در هر سه حالت شمایل، نمایه و نماد و در موارد معدودی در قالب نمایه - شمایل می‌تواند نمود یابد؛ اما بدیهی می‌نماید که هیچ نشانه‌ای یکسره نمی‌تواند شمایلی، نمایه‌ای یا نمادین باشد و اگر واقعه‌بینانه‌تر مورد مذاقه قرار گیرند، هر نشانه ترکیبی از هر سه نوع است که در هر مورد، یکی بر دو تای دیگر چیرگی دارد. با توجه به نتایج به دست آمده بر مبنای مقایسه زوجی و اولویت هریک از معیارها و گزینه‌ها نسبت به یکدیگر اولویت نهایی مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج به دست آمده از تحلیل نهایی بناهای پژوهش بر مبنای مؤلفه‌های پنج‌گانه فرم، مصالح، تزئینات، هندسه و رنگ نشان می‌دهد که آرامگاه کمال‌الملک بیش از سایر بناهای پژوهش به سطح نماد نزدیک شده است و در رتبه بعدی آرامگاه خیام با وزن نرمال ۰,۰۹۰۸ و آرامگاه نادر با وزن نرمال ۰,۰۸۴۲ قرار دارند. در این میان پارک و فرهنگسرای شفق با وزن نرمال ۰,۰۱۴۶ در جایگاه آخر قرار دارد. نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های بختیاری و همکاران (۱۴۰۱)، پناهی و همکاران، ۱۴۰۱، برنجی و همکاران، ۱۴۰۰ و حماصالح و حماصالح (۲۰۲۰) هم‌راستا و مشابه بوده است.

با بررسی تحقیقات و مطالعات انجام گرفته در حوزه نشانه‌شناسی معماری معاصر ایران چنین به نظر می‌رسد که شناخت معماری دوره پهلوی دوم و هویت معماری این دوره همراه با تغییرات و تحولات رخ داده در بطن معماری در گذر از سنت به تجدد و با

دخیل شدن کلیه عوامل خارجی در آن، مورد توجه معماران و پژوهشگران بوده است؛ اما وجه تمایز تحقیق حاضر توجه به ماهیت نشانه‌شناختی آثار شاخص دوره پهلوی دوم به صورت توأم و کیفیت‌سنجی مطالعات انجام شده در سال‌های اخیر می‌باشد. بی‌گمان بازشناسی عوامل مؤثر بر تغییرات و تحولات رخ داده در ساختار نشانه‌شناختی معماری معاصر در ایران و تبیین و بررسی این علل و عوامل، کمک بسزایی بر هویت‌شناسی معماری معاصر ایران خواهد گذاشت که لازم است در پژوهش‌های آتی با جزییات بیشتر مورد توجه محققان قرار بگیرد.

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۹۶). از نشانه‌های تصویری تا متن به سوی نشانه‌شناسی ارتباط دیداری، چاپ شانزدهم، تهران: مرکز.
- امرایی، بابک (۱۳۹۰). تحلیل نشانه‌شناختی طراحی پسامدرن، باغ نظر، دوره ۸، شماره ۱۶: ۶۶-۷۸.
- امیری خوشکار و ندانی (۱۳۹۵). بررسی مفهوم شناختی نشانه و رمزگان در معماری و شهرسازی با تأکید بر معماری و شهر اسلامی، هویت شهر، شماره ۴۳: ۴۲۳-۴۴۴.
- باقری، سحر؛ عینی فر، علیرضا (۱۳۹۵). تدقیق و تحدید حوزه شمول و نمود نشانه-ها در معماری، معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، دوره ۹، شماره ۱۷: ۱-۱۰.
- بانی مسعود، امیر (۱۳۸۸). معماری معاصر ایران: در تکاپوی بین سنت و مدرنیته، چاپ دوم، تهران: هنر و معماری قرن.
- بختیاری، نیکو؛ شالی امینی، وحید؛ پورزرگر، محمدرضا (۱۴۰۱). واکاوی فرآیند تأویل در معماری خرده‌فرهنگ از منظر نشانه‌شناسی اومبرتو اکو، فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، دوره ۷، شماره ۱: ۲۱-۳۵.
- برنزی، شینا؛ انصاری، مجتبی؛ بمانیان، محمدرضا؛ حسنی، مسعود (۱۴۰۰). نشانه‌شناسی به عنوان چارچوبی برای خوانش و نگارش منظر، باغ نظر، دوره ۱۸، شماره ۱۰۳: ۶۵-۷۴.
- پناهی، سیامک؛ محمدی، عرفان؛ ایمانی، نادیه (۱۴۰۱). روش نشانه‌شناسی لایه‌ای در خوانش فضاهای معماری (نمونه موردی: تئاتر شهر، پهلوی دوم)، ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، دوره ۵، شماره ۱۱: ۲۲۹۵-۲۳۱۸.
- دیبا، کامران (۱۳۸۱). عبدالعزیز فرمانفرمایان: مروری بر ربع قرن معماری مدرن، معمار، شماره ۵۵: ۶۶-۷۷.
- رضوی نیا، سید محمدحسین (۱۳۹۷). بررسی نشانه‌شناختی مکتب اصفهان در شهرسازی و معماری، مدیریت شهری، دوره ۱۷، شماره ۵۰: ۴۷-۶۳.
- سجودی، فرزانه (۱۳۸۷). نشانه‌شناسی کاربردی، تهران: نشر علم.
- سخاوت دوست، نوشین؛ البرزی فریبا (۱۳۹۷). تأملی بر نشانه‌شناسی فضاهای ورودی خانه‌های دوره قاجار شهر قزوین از - دیدگاه فردینان دو سوسور، چارلز سندرس

- پیرس و امبرتو آکو، هویت شهر، دوره ۱۲، شماره ۳۴: ۷۹-۱۱۱.
- صفوی، کوروش (۱۳۸۴). درآمدی بر معناشناسی، تهران: سوره مهر.
- قنبری، تابان؛ سلطان‌زاده، حسین؛ نصرسلامی، محمدرضا (۱۳۹۵). نشانه‌شناسی محتوا و زمینه‌های مؤثر بر دیوارنگاری و تزئینات دوره زندیه با تأکید بر درون‌مایه‌های هنر قومی، باغ نظر، دوره ۱۳، شماره ۴۵: ۹۱-۱۰۴.
- ماجدی، حمید؛ زرآبادی، زهرا سادات سعیده (۱۳۸۹). جستاری در نشانه‌شناسی شهری، معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، دوره ۳، شماره ۴: ۴۹-۵۶.
- نژاد ابراهیمی، احد؛ قره بگلو، مینو؛ وفائی، سید مسعود (۱۳۹۷). عوامل مؤثر بر ارتباط و نشانه‌شناسی در معماری (مطالعه موردی: مسجد کبود تبریز)، جاویدان خرد، ۱۵، شماره ۳۴: ۱۷۹-۲۰۲.
- نصر، طاهره (سها) (۱۳۸۳). معماری و شهرسازی شیراز در دوره پهلوی (۱۳۰۰-۱۳۵۷ خورشیدی)، تهران: روزنه کار.
- نقره‌کار، عبدالحمید (۱۳۸۸). درآمدی بر هویت اسلامی در معماری، تهران: شرکت طرح و نشر پیام سیما.
- Dabagh, A.M. (2015). The reflection of Semiotic Theories in the Architectural Reading of the Contemporary Mosques of Tehran. *Indian Journal of Fundamental and Applied Life Sciences*, 5(2), 2460-2471.
- Deely, J. (2003). *The impact on philosophy of semiotics*. South Bend, St: Augustine Press.
- Deely, J. (2015). *Semiotics Today: The Twentieth-Century Founding and Twenty-First-Century Prospects* in P.P. Trifonas (Ed). *International Handbook of Semiotics*. (pp. 29-113). Dordrecht: Springer.
- Eco, U. (1978). *A Theory of Semiotics*. Indiana, United States: Indiana University Press.
- Gawlikowska, A. P. (2013). From semantics to semiotics. *Communication of Architecture. Architecturae et Artibus*, 5(1), 51-61.
- Hamasaleh, S, H., Hamasalah, H, S. (2020). The role of organizational semiotics and its implications for the development of organizational architecture, *Qalaai Zanist Scientific Journal*, 5(4), 449-479.
- Kumar, S, (2017), Interpreting the scales of justice: architecture, symbolism and semiotics of the Supreme Court of India. *The International Journal for the Semiotics of Law*, 30 (4), 637-675.

..... تحلیل جایگاه نشانه در شکل‌گیری ماهیت و هویت معماری دوره پهلوی دوم

- Leach, N. (Ed.). (2005). Rethinking architecture: a reader in cultural theory. London and New York: Taylor & Francis.
- Ramzy, N. S. (2013). Visual language in Mamluk architecture: A semiotic analysis of the Funerary Complex of Sultan Qaitbay in Cairo. *Frontiers of Architectural Research*, 2(3), 338-353.
- Stojiljković, D; Ristić Trajković, J, (2018). Semiotics and urban culture: architectural projections of structuralism in a socialist context. *Social Semiotics*, 28(3), 330-348. doi:10.1080/10350330.2017.1300084.